

МОДЕЛЬ ЗАЙНЯТОСТІ У ДЗЕРКАЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОФЕСІЙНИЙ ВИМІР

А. М. Колот,

д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи;

О. О. Герасименко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інноваційної та інвестиційної діяльності Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Карколомні трансформації інформаційно-комунікаційного, технологічного, інституціонального, демографічного характеру спричиняють глибокі перетворення у чинниках економічного розвитку, методах господарювання, системі суспільного поділу та організації праці, в життєвих цінностях та пріоритетах економічного активного населення. «На виході» цих трансформацій маємо докорінні зміни у всіх сферах економічного, соціального, суспільного буття, новий формат світу праці та зайнятості, нове мережеве суспільство.

Реальність є такою, що карколомні зміни, про які йшлося вище залишається не поясненими як в плані їхньої природи, так і особливо соціальних наслідків для людини цифрової доби. Залишаються відкритими запитання: «Якими буде людський вимір цифрової економіки?», «Яким буде баланс зисків і втрат для соціуму за розбудови «безлюдної» економіки?», «Як адаптуватися до глобальних змін, як і стають не виключенням, а правилом?», «Як, за якого інструментарію прогнозувати зміни у світі праці та зайнятості?».

Маємо усвідомити, що період опису змін, констатації загального, очевидного, продукування фрагментарних конструктів давно минув. За використання сучасного наукового потенціалу, міждисциплінарного підходу має бути сформована нова теорія соціально-трудоного розвитку, що пояснює достеменно природу світу праці і світу самих людей за цифрової доби, їхні ресурси, конкурентні переваги і водночас «провали», нові механізми, інструменти функціонування та регулювання.

Особливо наочно динаміка глобальних різновекторних змін, нестабільності, передбачуваності, асиметрій в різних їх проявах простежується на прикладі сфери зайнятості, у центрі якої знаходиться економічно активна людина з накопиченим трудовим потенціалом, мотиваціями, цінностями трудового життя. До останнього часу наукові дискусії з соціально-трудою проблематики в цілому і проблематики зайнятості, зокрема, концентрувалися навколо традиційних питань ринку праці і зайнятості – зміни попиту і пропозиції робочої сили, дисбалансу ринку робочої сили і ринку робочих місць, затребуваності чи незатребуваності окремих видів професійних занять, підвищення мобільності та конкурентоспроможності робочої сили. Втім реалії сьогодення та обрії майбутнього вимагають переміщення наукових дискусій та наукового забезпечення трансформації та розвитку соціально-трудою сфери з традиційної проблематики – до питань іншого порядку і серед них: передбачення радикального скорочення потреби у робочих місцях; як підготуватися до «безробітного майбутнього»; якими має бути перехід до «майбутнього без роботи»; як стимулювати пошук життєвих пріоритетів за майбутнього постпраці та яким має поставити планування майбутнього людиною цифрової доби; якими мають бути за змістом, інструментальним наповненням новітні складові соціально-економічної, соціально-трудою політики; як прогнозувати майбутнє постпраці.

Саме в руслі озвученого вище перебувають дослідження, що виконуються представниками наукової школи з соціоекономіки та управління персоналом Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

У межах проблематики впливу цифровізації на сферу праці та зайнятості зазначеною вище школою здійснюється пошук новітніх підходів до розробки моделі зайнятості – XXI, імплементації цієї моделі в конструкт нової (цифрової) економіки та систему стійкого соціально-трудою розвитку. Стаття, що представлена на науково – практичну конференцію, містить аргументацію авторського підходу щодо моделі зайнятості за нової цифрової доби як симбіозу трансформаційних ефектів цифровізації, що мають конструктивні та деструктивні наслідки.

Авторська позиція є логічним продовженням наукових досліджень прогностичного характеру, які охоплюють передбачення світу праці та зайнятості на найближчу та віддалену перспективу¹, та враховують досвід зарубіжних країн, що досягли найбільшого прогресу у царині цифровізації. Світова практика наукового опрацювання параметрів ринку праці та зайнятості у найближчому та далекому майбутньому цілком правомірно у якості основ форсайт-аналізу розглядає професійний вимір зайнятості, конструктивні та деструктивні зміни у соціально-трудовах відносин під впливом «цифри» у самому широкому її розумінні. Саме на цих позиціях перебувають і представники наукової школи з соціоекономіки та управління персоналом, яку маємо за честь представляти. Проведені дослідження переконують у тому, що інтенсивне проникнення цифровізації у всі «пори» економічної діяльності, переведення бізнес-процесів у цифрове середовище обумовлює кардинальну переформатизацію професійного виміру нової економіки, масштаби та структури професійної зайнятості.

За нашим методологічним засновком трансформаційні наслідки цифровізації для професійної зайнятості можна звести до двох укрупнених груп: **конструктивних і деструктивних**.

Конструктивні ефекти цифровізації проявляються, перш за все появи новітніх товарів та послуг, поповненні світу професій новими, нерідко екзотичними, інтегрованими, міждисциплінарними за змістом виконуваних професійних завдань; продукуванні «зайнятості майбутнього».

Деструктивні ефекти цифровізації мають прояв у заміщенні працівників як результат передачі їхніх функцій машинам та цифровим технологіям; інтенсивному зниженні попиту на компетентності, які ще вчора були домінуючими; формуванні «безробітного майбутнього». Схема авторського концепту трансформаційних наслідків цифровізації для сфери праці та зайнятості наведена на рис. 1.

¹ Колот А. М., Герасименко О. О. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку : моногр. Київ, КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2021. 488 с.

Рисунок 1 – Схема авторського концепту трансформаційних наслідків цифровізації для сфери праці та зайнятості [авторська розробка]

У розвиток наведеного вище акцентуємо на тому, що і позитивні (конструктивні), і негативні (деструктивні) наслідки цифровізації, які інтенсифікуються у всіх сферах економічного і суспільного буття, виникають у процесі багатовекторних, масштабних, глибинних перетворень – трансформацій. Тому як перші, так і другі є трансформаційними. При цьому одні із них мають

переважно руйнівний, «вихолощувальний» характер, а інші – створюючий, продукуючий.

Фокусуємось на розробці моделі зайнятості – XXI як реакції на зміну світу праці і зайнятості під впливом надмасштабного, надглибокого і надпротирічливого процесу цифровізації нами проведено попередній аналіз наукових здобутків у цій царині, що належать вітчизняним і зарубіжним науковим школам. Цей аналіз засвідчив домінування досліджень, прогнозів предметом яких є деструктивні ефекти. Водночас залишаються мізерними дослідження явищами, тенденцій, домінантів, ефектів, за яких змінюється сам формат, характер професійної діяльності, зростає продуктивність праці, однак загроза повного заміщення живої праці машинами і цифровими технологіями відсутня або ж конструктивні ефекти перевищують деструктивні.

Акцентуємо на тому, що попередні дослідження, які проведені авторами, дають підстави стверджувати, що вплив цифровізації на масштаби, структуру професійної діяльності не можна розглядати як суто деструктивний або виключно конструктивний.² Авторський підхід до обґрунтування моделі зайнятості XXI, побудованої на очікуваних зрушеннях у професійній діяльності, є близьким до того, що його відстоюють американські дослідники Ф. Фоссен і А. Зорген.³ Спільним у наших підходах є виокремлення укрупнених груп професій та векторів змін у структурі зайнятості, її професійному вимірі за глобальної цифровізації. Відмінності полягають у несприйнятті авторами статті методологічного засновку американських колег, за якого ефекти цифровізації поділяються на деструктивні (негативні) і трансформаційні. За нашим висновком, на чому вже наголошувалося, як позитивні, так і негативні наслідки цифровізації мають трансформаційне походження. Друга принципова від-

² Колот А. М., Герасименко О. О. Соціально-трудоий розвиток у XXI столітті: до природи глобальних змін, нових можливостей, обмежень і викликів. Демографія та соціальна економіка. 2019. № 1(35). С. 97–125.

³ Fossen F., Sorgner A. (2019). Mapping the Future of Occupations: Transformative and Destructive Effects of New Digital Technologies on Jobs. Foresight and STI Governance, vol. 13, № 2, P. 10–18. <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2019.2.10.18>.

мінність між авторським концептом професійної моделі зайнятості і конструктом американських дослідників – це більш широкий погляд на прояв трансформаційних ефектів, які не зводяться до появи нових та зникнення діючих професій, а включають низку інших складових (ефектів) – появу нових сфер і видів професійної діяльності, підвищення продуктивності; «вихолощення економіки» та зникнення професій яке межує та співіснує з новими «висхідними економіками» та професіями «висхідних зірок»; поглиблений погляд на доміанти розвитку професій, які умовно знаходяться на «території машин», з одного боку, і «території людини», з іншого.

У концептології, що винесена на розгляд, професії пропонується розглядати в координатах чотирьох укрупнених груп.

Перша група професій – це так звані «висхідні зірки». Вона охоплює професії, які у значній мірі відчувають прояв конструктивного трансформаційного ефекту за низького рівня деструктивних загроз вивільнення. Масове впровадження інформаційно-комунікаційних та інших проривних технологій обумовлює суттєві зміни у трудових функціях, в рамках цих професій підвищуються вимоги до навичок працівників – «висхідних зірок». Однак лівова частка трудових функцій цих працівників не можуть бути автоматизовані, а отже їм не загрожує масове вивільнення та зникнення зі штатних розписів. Втім і працівникам цих професій, образно кажучи, «спочивати на лаврах» не судилося, зміни розподілу праці між людьми і машинами незаперечно стосуються й їх, а тому вимагається випереджальне професійне зростання, підвищення кваліфікації, здатність адаптуватися до надшвидких і надмасштабних змін.

До **другої групи** професій (так звана «територія машин») належать професії з високим рівнем конструктивних і деструктивних ефектів цифровізації. Отже, для цієї групи професій характерним є як підвищення продуктивності праці під впливом цифровізації, так і радикальні зміни у змісті трудових функцій, які перекочовують до машин, оскільки останні здатні їх опанувати, продукувати, виконувати. Слід наголосити на тому, що основна відмінність професій «території машин» від професій

«висхідних зірок» – у спроможності їх автоматизувати та торувати шлях до «безробітного» майбутнього.

Для професій, які увійшли **третьої групи** («територія людини») можливості заміщення машинами працюючих є відносно невеликими. Деструктивний ефект цифровізації у цій групі є низьким, оскільки можливості чи доцільність передачі трудових функцій від людини до машини є обмеженими. Це у свою чергу обумовлює відносно низький рівень конструктивного трансформаційного ефекту. Йдеться переважно про професії із зайнятістю, що передбачає виконання нестандартних ручних операцій у неструктурованому, нестандартному середовищі.

У наступній **четвертій групі** знаходяться «відмираючі професії». Останні перебувають під високим ризиком деструктивного ефекту – масового вивільнення, заміни живої праці уречевленою. Для них характерним є й відносно низький конструктивний трансформаційний ефект через невисоку ефективність за виконання переважно ручних, рутинних когнітивних операцій.

Таким чином, розглянуті вище чотири укрупнені групи професій мають суттєві відмінності за впливом на них інформаційно-комунікаційних та інших проривних технологій. Цей вплив може бути або конструктивним, або деструктивним, або одночасно і першим, і другим. Для кожної із виокремлених груп різноплановими є як реальні, так і особливо перспективні зміни у змісті професій, можливості підвищення продуктивності праці, заміщення ресурсів праці машинами, синергія взаємодії людей і машин.

Наголошуємо на тому, що розробка деталізованої професійної моделі зайнятості потребує додаткового виокремлення сегментів у складі груп професій.

Для виділення нових сегментів, у групі висхідних зірок підставою є прояв таких явищ і процесів як:

1) підвищення продуктивності праці в межах діючих професійних занять;

2) поява нових гібридних професійних занять (біоінженер, біотехнолог, ІТ-фахівець зі знанням психології і соціології, ІТ-фахівець зі знанням процесів у галузі хімії (машинобуду-

вання, деревообробки тощо), фахівець банківської справи – аналітик-консультант). У даному випадку йдеться про класичне підвищення продуктивності праці за збереження існуючих професій (видів професійних занять), коли нові технології, нові мережеві системи, нові технічні пристрої «працюють» на зниження трудомісткості, на підвищення продуктивності праці, у т. ч. й не за Марксом – знижуються затрати і живої, і уречевленої праці на одиницю продукції. Отже, йдеться про: а) повне або часткове передавання трудових функцій системі машин та технологій; б) появу гібридних, сумішених, атипових професійних занять (трудових функцій), яка (поява) обумовлює появу нових професій, професій іншого профілю.

Що можна виділити додатково у групі зникаючих професій? Очевидно, що там має місце:

По-перше, вихолощення економіки, коли роботи складні трансформуються спочатку у прості з подальшою їх автоматизацією та комп'ютеризацією, і врешті-решт усе більша кількість професій зникає зі штатних розписів підприємств (організацій). Попередні дослідження, що виконані авторами статті у царині соціально-трудового розвитку та моделі зайнятості-XXI, дозволили виявити та всебічно обґрунтувати прояв одного із феноменів сьогодення – так званого вихолощення сучасної економіки. За нашим баченням, «це явище має багато проявів, але новим і таким, що має вкрай негативні наслідки для стабільної, гарантованої, високооплачуваної зайнятості для середнього класу, що мав до останнього часу таку зайнятість, є трансформація робіт, які дотепер були складними, у роботи прості за змістом (з позицій трудових функцій). Причина такої трансформації – інтенсивне насичення суспільного виробництва інформаційними системами, елементами штучного інтелекту, кіберсистемами, нанотехнологіями, хмарними технологіями тощо, які перебирають на себе комунікативні, аналітичні, розумові функції. Іншими словами, раніше технології, технічні пристрої були при людині, а нині усе більше людина перебуває при них. Унаслідок того, що технології Четвертої промислової революції, як і інші технології постіндустріальної доби, здатні перебрати на

себе виконання і простих, і складних, і надскладних функцій, що їх дотепер виконувала людина, відбудеться (і вже частково це є) багатопланове, великомасштабне вихолощення у сфері зайнятості. І йдеться не лише про зникнення зі штатних розписів окремих посад, заміну посад високооплачуваних на низькооплачувані (з огляду на спрощення трудових функцій), а про вихолощення цілих сегментів, сфер професійної діяльності (юристи, обліковці, у майбутньому – водії вантажних перевезень тощо)⁴».

По-друге, науково-технічний прогрес продукує принципово нові рішення (технічні, технологічні, організаційні, інституціональні), за яких з'являється можливість задоволення матеріальних, духовних потреб за іншої комбінації машин, інших функціональних здатностей технічного чинника виробництва. Йдеться про появу нових технічних засобів, які перебирають на себе, поєднують такі функції як, наприклад, фотографування, сканування, тиражування, передавання даних, зображень, текстових матеріалів тощо. З'являються нові професійні види занять, що зумовлює появу нових, гібридних професій. На «виході» маємо нові форми і види зайнятості, новий професійний зріз економіки, нову суспільну стратифікацію, новий світ самих людей. Таким чином, маємо ланцюг техніко-технологічних, організаційних, інституціональних трансформацій, які продукують зміни у суспільному поділі та організації праці. За цими змінами слідують перетворення професійного, соціально-трудового характеру з іншою структурою та масштабами зайнятості, з іншою продуктивністю праці.

Як засвідчують результати наведених та інших теоретичних та прикладних досліджень, що виконані представниками нашої наукової школи, цифровізація по-різному впливає на професії, включно на їх змістові характеристики, структуру, вимоги до навичок, рівня кваліфікації, здатності адаптуватися, діяти гнучко, і цей вплив може бути як позитивним, так і негативним.

⁴ Колот А. М. Соціально-трудова реальність – XXI: філософія становлення, можливостей та викликів. Економіка України. 2021. № 2. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003>

Зміст статті акцентує увагу на тому, що залишається відкритим запитання: «Ми готуємося до «безробітного майбутнього» чи створюємо передумови для появи та розширення нових сфер докладання праці?».

Для нас очевидною і передбачуваною домінантою нової моделі зайнятості постає поява нових та масштабування діючих сфер докладання праці, які перебувають на передньому плані науково-технічного, цифрового прогресу, розширюють «гетто» перспективної зайнятості.

Наведені судження, методичні засновки, мають не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки можуть використовуватися при розробці «дорожньої карти» розбудови моделі зайнятості-XXI з урахуванням того, як цифровізація торкнеться тих чи інших груп професій, що чекає їх у плані масштабів зайнятості та ефективності праці.

DEVELOPING THE EUROPEAN VILLAGES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA TAKEN INTO ACCOUNT THE DIGITAL ECONOMY SOCIETY INDEX (DESI)

Anatolii Babin,

*Academy of Economic Studies of Moldova,
Chisinau, Republic of Moldova;*

Tatiana Colesnicova,

*National Institute for Economic Research,
Chisinau, Republic of Moldova;*

Sergiu Tutunaru,

*Academy of Economic Studies of Moldova,
Chisinau, Republic of Moldova*

Taking into account the current statistics related to the DESI index in Moldova and the results of the gap analysis, the research team of the HiQSTEP project [4] concluded that the level of maturity of Moldova in monitoring the digital economy and society can be given a score of 2 on a 5-point scale. Moldova started the DESI monitoring process about ten years ago, at the time when the National e-Governance Centre was established. It focused on reporting on the